

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
SHARH QILINIB KETGAN HUKUMAT QARARLARI

QIZILCHILIK QILIMCHI HUKUMATI VA
QIZILCHILIK QILIMCHI HUKUMATI

TOSHIKENT DAVLAT AGRAR UNIVERSITETI

DAXTA SELEKSIYASI, URUFCHILIGI VA ETMISHTIRISH
AGROTEKHNOLOGIYALARI ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI



«QIZILCHILIK HUKUMATI EKINLARI
SELEKSIYASI VA URUFCHILIGI
SOHASINING HAZIRGI HOLATI VA
RIVOJLANISH ISTIQBOPLARI

nomli

Respublika ilmiy-amaliy anjumani
ilmiy materiallari

(2015 yil, 15-16 dekabr)

1-KMCM

ДОРИВОР ТИРНОҚГУЛ (*CALENDULA OFFICINALIS L.*)-НИ ЎСТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Артукметов З., Ахмедов Э., Тошева Д.

Тошкент давлат аграр университети

Доривор тирноқгул-*Calendula Officinalis L.* Астрошошлар-*Asteraceae* (мураккабгулдошлар- *Compositae*) оиласига мансуб, бўйи 30-50 (баъзан 60) см.га етадиган бир йиллик ва баъзан икки йилли ўт ўсимлик. Илдизи шохланган ўк илдиз. Пояси каттик, тик ўсувчи, асос қисмидан бошлаб шохланган, киррали бўлиб, юқори қисми безли туклар билан қопланган. Барги оддий, бандли, чўзиқ-тескари тухумсимон, сертук. пояда кетма-кет жойлашган. Поянинг юқори қисмидаги барглари бандсиз, тухумсимон ёки ланцетсимон, гуллари саватчага гўпланган. Меваси – писта. Июнь ойидан бошлаб, кеч кузгача гуллайди, меваси июлдан бошлаб етилади.

Хом-ашё сифатида асосан унинг гул саватчалари ишлатилади. Ҳосилдорлиги гектаридан 6-8 центнерни ташкил этади. Хом-ашё курук омборларда 2 йилгача сақланади.

Халқ табиоти ва тиббиёт соҳасида доривор тирноқгул жуда кенг қўлланилади. унинг препаратлари асосан антисептик ва шамоллашга қарши восита сифатида ишлатилади. Препарат сафро хайдовчи, қон босимини туширувчи, тинчлантирувчи ва уйқуни яхшиловчи восита сифатида таъсир қилади [1]. Бундан ташқари, ўсимлик гул боғловчи, сийдик хайдовчи, шамоллашга қарши, тер хайдовчи, инфекцияга қарши ва қон тозаловчи восита сифатида ҳам фойдаланилади [1,2].

Тирноқгулдан дамлама сифатида ҳам фойдаланилиб, дамлама ва қайнатмалари ошқозон-ичак йўллари, бўйрак, сийдик пуфаги, талок касалликларида ва бошқа хасталикларни даволашда восита сифатида ишлатилади.

Тирноқгул гуллари 3 % каротиноид, флавоноид, сапонин, эфир мойи, аччиқ ва ошловчи моддаларни, органик кислоталар, ферментлар, витамин С, алкалоид ва бошқа моддаларни сақлайди. Аммо бу ўсимликдан ҳомилдорлик вақтида фойдаланиш тавсия этилмайди [1,2].

Доривор тирноқгул ўсимлигини Ўзбекистоннинг барча ҳудудларида етиштириш мумкин.

Маҳсулотнинг доривор препаратлари турли яралар, куйганни даволашда, стомитит, ангина ва бошқа томоқ оғриғи касалликларида оғиз ҳамда томоқни чайқаш ҳақида ишлатилади ва шу билан бирга гастрит, меъда ва ўн икки бармоқ ичакнинг яра касалликлари ҳамда жигар касалликларини даволашда қўлланилади. Калефлон препарати меъда ва ўн икки бармоқ ичак яра касаллигида яра битишини тезлатувчи ва яллиғланишнинг қарини восита сифатида ҳамда гастритни даволашда ишлатилади. Шунингдек, ўсимлик маҳсулотдан олинадиган баъзи кимёвий моддалар рақ касалликларида ишлатилиши ва препаратлар таркибига ҳам қиради [3].

Тирноқгул ўсимлигини барча мавсумда экиб қўпайтирса бўлади, аммо кенг тарқалган эрта баҳор ойларида экилиши юқори самара беради. Тирноқгул уруғлари кенг тарқалган октябр, ноябрда 2-3 см чуқурликка экилади. Гектар ҳисобига 10-12 кг доривор уруғ сарфланиб улар қатор оралари 60 см.ли эгатларга экиш учун мавсумнинг бошида экинчилар ёрдамида экилади. Келгуси йили апрелда ўсимликдан майса ҳосил бўлади. Ўсимликда 3-4 тадан бари шаклланиганда эгат олинади. Айрим ҳолларда куз фаслида экинчилар

чиққан кўчатлар, кишининг совуғидан зарарланади. Кишдан чиққан кўчатлар 15-10 кунда апрель охири-май бошларида гуллайди.

Тирноқгул ўсимлиги уруғи бўз тупроқлар шароитида экилганда, қатқалоқ ҳосил бўлиши мумкин. Қатқалоқ ҳосил булмалиги учун 1/3 нисбатда чириган тўп аралаштирилади. Бундай тадбирларни ЗМВН-2,8 айланма мотиға, енгил мола, тишини ғалтак машиналаридан фойдаланган ҳолда олиб бориш мумкин. Айланма мотиға ва енгил моладан уруғ бўртганда, лекин кўкариб чиқмаган даврда фойдаланиш мумкин. Зеро, қатқалоқ кўчирилатганда тирноқгулнинг хали кучсиз ниҳоллари зарарланади. Новдалар пайдо бўлганда қатқалоқ игнали ғалтак ёрдамида кўчирилади, чунки унда ниҳоллар зарарланмайди.

Биринчи ўток билан бир вақтда доривор тирноқгул ягона ҳам қилиниб, туп оралари 15–20 см масофада ҳар бир уяда 1–2 тадан ўсимлик қолдирилади. Қатордаги бегона ўтлар мотиға ёки кетмонда ағлариб йўқотилади, қатор ораларидаги ўтларни йўқотишда эса культиваторлардан фойдаланилади.

Мавсум давомида тирноқгул тупроқ шароитига кўра 13 мартагача суғорилади (майда 1 марта, июнь, июль, ва август ойларида 2–3 мартадан ва сентябрга 2 марта). Доривор тирноқгулнинг шох-шаббаси бир-бири билан тутшиб кетгунига қадар ҳар 2-3 суғоришдан кейин, қатор оралари ва қаторлардаги бегона ўтлар йўқотилади.

Ўсимликнинг яхши ўсиб ривожланиши ва шох-шаббаларининг баланд бўлиши, тўпгулларида юқори ҳосил етиштириш учун гектарига 50 кг ҳисобидан икки марта азотли ўғит берилади: биринчи ўғитлаш майса ҳосил бўлганидан 15–20 кун кейин, иккинчиси гуллаш фазасининг бошланишида ўтказилади.

Хўжалиқларда махсус уруғчилик экинзорлари ва уруғчилик базаси барпо этилганлиги учун теқис, сув таъминоти яхши ва унумдор тупроқлар танланади. Бундай майдонларда тирноқгул агротехникаси саноат учун хом-ашё етиштириладиган экинзорлардагига ўхшаш, лекин ундагидан фарқли ўлароқ ўсимликлар орасидаги масофа 20–25 см бўлишини таъминлаш тавсия этилади.

Бир туп ўсимликдан 20 гр (баъзан кўпроқ), 1 гектар экинзордан 6000–8000 гр уруғ олинади. Гул саватчалари тўлиқ пишиб етилганида уруғ йиғишга киришилади. Гул саватчалари ўсимликда узок вақт туради. Одатда, қиров тушганда, сахарлаб уруғ саватчалари қўлда ёки новдаларнинг уруғли юқори қисми ўроқда ўрилади. Қирқилган новдалар қоп, кути ёки кенг саватларга жойланади ёки боғ-боғ қилиб боғларни хирмонга ёйилади. Бу ерда юпка қилиб ёйиб қурилади, кейин янчилади. Уруғлар бегона ўт уруғларидан тозаланади, элакдан ўтказилиб, қалин қопга солиб, қуруқ жойда сақланади. Тирноқгул уруғини 4–5 йилгача сақлаш мумкин.

Тирноқгулнинг гуллаш даври май охиридан ноябр ойигача давом этади. Ёз ва куз давомида унинг тўпгуллари ҳар 2–3 кунда йиғиб олинади. Қўлда йиғилганида гул саватчалари гул банди асосидан тўпгулда 1–2 см банд қолдириб синдириб олинади.

Ўсимликнинг ер устки қисми ўриб олинди, ёйиб қурилади ва чорва дағал озуқа сифатида ишлатилиши мумкин.

Даладан ўсимликнинг ер устки қисми йиғиштирилиб олингач, эгатларга гектар ҳисобида 80 кг дан фосфорли ўғитлар солиниб, чуқур ҳайдалади. Экин майдони қайта ҳайдалмайди, эгатларга туқилган уруғдан чиққан кўчатлар кейинги йилга сақланиб қолади.